

vélemény mellett (pontosabban után) készült az MKM felkérésére két másik lektori jelentés, de ezek is csak apróbb javításokat tartottak szükségesnek elvégezni a kötet szövegén. Ezek azonban nem érintették a könyv objektivitására törekvő, a direkt politizálást kerülő szellemiségét. Ebben a pontban a szerzők, szerkesztők hajlíthatatlanok voltak.

A későbbiekben, ha mód lesz rá, az újabb kiadásokban a szerzők szándéka, hogy módosítsák a kötet valós – de sajátos módon nem bíralt – hibáját, és az aránytalanságok kiküszöbölésére elkészítenek egy korszerű, középiskolás szinten igazán hiányt pótló "harmadik világ" fejezetet.

Hasonló elképzelések alapján dolgoznak a szerzők az első félév anyagán, amelynek tématervét az alábbiakban adják közre.

Tématerv: 1914-1944. IV. osztály – történelem

- I. Az első világháború, a forradalmak és a Párizs-környéki békeszerződések.
 - a. A háború diplomácia és hadtörténete 1917 derekáig
 - b. Az oroszországi forradalmak és a breszti béke
 - c. Az Antant katonai győzelme
 - d. A Monarchia összeomlása, az utódállamok létrejötte
 - e. A békeszerződések
 - f. Az 1918/19-es forradalmak Magyarországon
- II. A huszas évek világa
 - a. Nyugat-Európa és az Egyesült Államok
 - b. Közép és Kelet-Európa (A Balkán, Magyarország)
 - c. A Szovjetunió
 - d. A Távolkelet
 - e. Társadalom, kultúra, szellemi élet a háború utáni világban
- III. A gazdasági világválság
- IV. A világ a harmincas években
 - a. A kibontakozás alternatívái (az Egyesült Államok, a hitleri Németország, a sztálini Szovjetunió)
 - b. Magyarország a harmincas években (gazdaság és társadalomtörténet, életmód, kultúra stb.)
 - c. A nemzetközi kapcsolatok alakulása, a kisebbségi kérdés, a békerendszer összeomlása.
- V. A második világháború

MAYER JÓZSEF

Történelemtanítás "nálunk és más nemzeteknél"

Hasznos segédkönyvek a hazai és nemzetközi históriaoktatás múltjáról és jelenéről

Évtizedeken keresztül híján voltunk a jó tantárgytörténeteknek és a használható nemzetközi összehasonlító vizsgálatoknak. Egy rendszeres hazai visszapillantás (*Szebenyi Péter: Feladatok – módszerek – eszközök. Visszapillantás a hazai történelemtanítás múltjára. Tankönyvkiadó, Bp., 1970.*) mellett két nemzetközi kitekintés jelent meg korábban: egy "kötelező" keletre (A történelemtanítás időszzerű kérdései a Szovjetunióban. Válogatás a szovjet metodikai irodalomból. Szerk. és bev.: *Szebenyi Péter* Tankönyvkiadó, Bp., 1975.) és egy "soványka szabadon választott" nyugatra (*Dr. Nagy Erzsébet: A történelemtanítás időszzerű kérdései Franciaországban. Tankönyvkiadó, Bp., 1981.*). Az előbbi komolyan hasznosítható tapasztalatokban szegény, az utóbbi pedig mindössze 100 lap – jegyzetek nélkül –, érdeme azonban, hogy felhívta az Annales-iskolára a tanári közvélemény figyelmét.

Úgy tűnik, gyökeres fordulat történt e téren is. Öt, 1989 óta boltokba került könyvre kívánja e kis írás felhívni a figyelmet.

A magyar történelemoktatás hőskorába vezet el bennünket a téma legismertebb hazai kutatójának, *Szebenyi Péternek* a tanulmánya és válogatása: *A rendszeres iskolai történelemtanítás és a történelem metodika kezdetei Magyarországon (1650-1848)*. OPKM, Bp., 1989. Ez a munka egy szerencsés ötlettel elindított és *Kardos József* (ELTE BTK szak módszertani csoport) által szerkesztett sorozat első kötete: *A történelemtanítás módszertanának forrásai I. Tantárgyunk*

történeti változásainak megértése szempontjából igen hasznos és meglehetősen ismeretlen forrásokat közöl a kiadvány – természetesen terjedelmi okokból csak töredékesen. *Comenius* panszofisztikus iskolatervének "A történelmi tanulmány"-ról szóló részletével kezdődik a szemelvények sora. Ezután egy európai méretű tankönyvsiker, *Sleidanus* "Négy monarchia"-ja következik egy hosszabb részlettel. (Ez a "világrekorder" tankönyv másfél évszázad alatt több mint 80 kiadást ért meg – természetesen – latinul, de lefordították a nagy világnyelvekre, sorrendben németre, franciára és angolra is.)

Sorra veszi a kiadvány a rendszeres hazai történelemtanítás felé tett első nagyhatású lépéseket jelentő dokumentumokat is. Ilyenek: az első "központi" történelemtanterv (Az 1735-ös jezsuita *Instructio...*), az első "központi" történelemtankönyv (A "Rudimenta Historica"), az első állami történelemtantervek (Az 1777-es és 1806-os két *Ratio Educationis*), az első magyar nyelvű népiskolai (részben) történelemkönyv (*Losontzi Hányoki István: Hármaskis Tükör*), az első nemzeti történelmükről szóló középiskolai tankönyv (*Horváth Mihály: Kis magyar történet*) és az egyik első magyar nyelvű történelemmethodikai mű (*Bolla Márton és Budai Ézsaiás az egyetemes történelem tanításáról*). Szabenyi Péter a tőle megszokott értő és érthető bevezető tanulmánya kiváló kalauzul szolgál a kötetben összeválogatott szemelvények (12 szemelvény) olvasásához.

Fokozott a jelentőségük közoktatásunk jelenlegi forrongó állapotában a nemzetközi kitekintéseknek. Leginkább talán éppen történelemtanításunk számára nélkülözhetetlenek ezek az összehasonlítások, egybevetések. Három ilyen munka jelent meg a Közoktatási kutatások sorozatában (kár, hogy e sorozat is – pénz hiányában – "kimúlóban" van), az Akadémiai Kiadó gondozásában. Ezek sorrendben: *Szabenyi Péter: Történelemtanítás Angliában*. Bp., 1989.; *Mátrai Zsuzsa: Az amerikai társadalomtudományi nevelés története*. Bp., 1990.; Szabolcs Ottó: *Történelemtanítás Németországban*. Bp., 1991.

Szabenyi Péter könyve első részben igyekszik átfogó képet nyújtani a miénktől merőben eltérő angol közoktatási rendszerről, majd végigkövetni a szigetország történelemtanításának fejlődését a kezdetektől az 1960-as évekig.

Végül az elmúlt negyedszázad legfontosabb kísérleteit, kutatásait, törekvéseit és azok gyakorlati eredményeit mutatja be. Közvetlen gyakorlati alkalmazásra főként a kötet második – egyébként terjedelmesebb – felében közölt szemelvények alkalmasak (14 szemelvény, mintegy 100 oldalon).

Az angol közoktatást nemcsak "mátságával", pluralista szellemével írhatjuk le. Azzal is jellemezhetjük, hogy éppen azok a legerősebb oldalai, melyek nálunk a leggyengébbek: a helyi tantervek alkalmazása, a nagyfokú tanári önállóság, a tananyag, a tankönyvek, valamint az eszközök és módszerek rendkívüli változatossága. A "mátság" mellett azonban van hasonlóság is. A két ország történelmileg szinte egyszerre (Anglia a 80-as évek közepén, Magyarország pedig a 90-es évek elején) jutott el a nemzeti (alap)tanterv gondolatához. Csakhogy míg nálunk a túlcentralizált központi tantervek uniformizáló jellegét kellett "fellazítani", addig Angliában 1988-ig egyáltalán nem volt még "kerettanterv" sem.

Mai "tantervkészítő" időszakunkban az első rész leghasználhatóbb fejezetei a tantervtípusokat, tantervi kísérleteket, az angol nemzeti tantervet bemutató lapok. Ehhez a második rész szemelvényeiből "A történelemtanítás követelményrendszere" és a "Helyi tanterv készítése az alsófokú iskolában" c. tanulmányok kapcsolhatók. A tanulói gondolkodásfejlesztésről, a történelemtanulásról, a játék és a különböző indirekt eljárások szerepéről szólnak még egyes írások. (Formális műveleti gondolkodás a történelemben, A gyermekek induktív történelmi gondolkodása, Történelemtanulás és a gondolkodás fejlesztése, A "kérdés módszer" a történelemtanulás képességének fejlesztésében, Játék, enaktív reprezentáció és tanulás, A történelem és a "Development education". (Igen érdekesek a "Forrásfeldolgozás a történelemórán", a "Forráslemező feladatok" és "A helyi demográfiai adatok vizsgálata az iskolában" c. munkák. (Angliában vizsgakövetelmény ismeretlen forrás elemzése történelemből!))

Talán legmesszebbre a "Szimuláció a történelemtanításban" és az "Új technológia az iskolában" c. tanulmányok láttatnak. A szemelvények jó része a Historical Association, az angol Történelmi Társulat kiadásában megjelent munkákból való.

Történelemtanításunk mai (de gyanítjuk: holnapi) praksisától legtávolabb az amerikai áll. Leginkább talán azért, mert az Amerikai Egyesült Államokban a század eleje óta ahistorikus társadalomtudományi nevelésről beszélhetünk. Nálunk viszont a történelem "vezérelte" társadalomtudományos integráció (sem) tudott gyökeret verni. Az ún. jelenismereti stúdiumok (állampolgári, társadalmi ismeretek) "megbecsültsége" pedig eléggé közismert. A csábító összehasonlítás helyett –, amit egyébként is megtesz tudományos igényvel Mátrai Zsuzsa, az amerikai társadalomtudományos képzés folyóiratokból ismert hazai szakértője könyve záró fejezetében – némi ízelítőt magáról a műről.

Az első rész az amerikai társadalomtudományi nevelésre ható tényezőket, a nevelés hátterét

vizsgálja igen vázlatosan. Nagy trendek felvázolásával mutatja be az amerikai demokrácia társadalmi–politikai értéktörténetét, majd az értékváltozásokra érzékenyen reagáló historiográfia – társadalomtudományi gondolkodás irányváltzásait, s végül a neveléstudományi gondolkodás történetét. Kimutatja a szerző, hogy a változásokat mindhárom faktorban ugyanazon társadalmi kihívások indukálták. Nekem úgy tűnt ezek a kihívások hasonlóak azokhoz, amelyekre kellene reagálni (napjaink magyar oktatásügyének, történelemtanításának).

Képet kaphatunk a második és harmadik részben az amerikai társadalomtudományos nevelés történetének két évszázadáról, s annak négy reformmozgalmáról. Ebből csak az első volt az európai kronológikus történelemtanításhoz hasonló. A gazdag tartalomból talán a második reformmozgalom újításai emelhetők ki, melyek megszüntették az “egy tudomány – egy tantárgy” elv kizárólagosságát és a kronológikus (lineáris) – koncentrikus tantervmodell hegemóniáját.

Az integráció és a táguló környezet elvén alapuló tantervmodell fontos lehet vagy méginkább Nemzeti alaptantervünk megalkotását követően, a hazai kísérletek jelenlegi burjánzása idején. El kell azt is mondanunk, hogy az iskolai gyakorlattal a könyv csak utalásszerűen foglalkozik. A szerző a közvetlen használhatóságnak érdekében a jelentős vagy példaértékű reformtanterveket is ismertette (pl. a Sennesh Projekt, a Bruner Projekt: a MACOS, a Taba Projekt, a Fenton Projekt). Különösen igaz ez a legutolsó reformkorszak elemzésére, ahol a legtöbb az ilyen tanterveket ismertető-leíró rész. Ezek sokfajta alternatíváját kínálják a hazai gyakorlatnak.

A megjelenések sorrendjében *Szabolcs Ottó* könyve az utolsó, mely a németországi történelemtanítással foglalkozik. Nagyon valószínű, hogy a történelem hagyományaiban hozzánk legközelebb álló (nyugat)német elméletből és gyakorlatból meríthetjük a legtöbbet. *Karl Pellens* weingartani professzor, a Nemzetközi Történelemdidaktikai Társaság elnöke válogatott össze olyan tananyagokat, amelyek áttekintést nyújtanak jeles német szakemberek műveiből. Bár a válogatás – terjedelmi okoknál fogva – csak részleges betekintést nyújthat a rendkívül gazdag és sokszínű (nyugat)német szakirodalomba, tematikailag mégis igen változatos.

Pellens professzor szerint a német történelemdidaktikusok a történelemfelfogás különféle variációit, az európai tradícióknak megfelelően a történelemnek mint önálló szaktudománynak az elméletét kutatják, az oktatás módszereit és eszközeit tárják fel. Nagyjából ezt követi a könyv felosztása is. “A múlt fényei és árnyai” c. fejezet legizgalmasabb tanulmányai a második és harmadik birodalom történelemoktatásáról festenek plasztikus képet, de a többiek felvillantják a XIX. század korábbi és a XX. század más korszakait is. Bemutatva a történelemelméletben lezajló változásokat a szellemtudománytól a történelmi tudat tudományként megjelenő modern történelemdidaktikáig. A “Németország és Európa” c. fejezetben találjuk a német szerkesztő “A történelemdidaktika nemzetközi dimenziói” c. tanulmányát, és a talán legjelentősebb didaktikus, *Hans Süssmuth* munkáit.

A gyakorlat számára legtöbbet nyújtó harmadik fejezet (Módszerek és eszközök) írásai a történelem oktatáselméletével, tanterveivel (az NSZK-ban tartományi szinten szabályozott a közoktatás, központi tanterv és kontinentális értelemben sincsen), a tanárképzéssel, a tapasztalatra épülő történelemtanítással, továbbá a térképek, az építészettörténeti anyagok, hangdokumentumok tanításban történő felhasználásával foglalkoznak.

Szabolcs Ottónak, a hazai történelemmetodika egyik legjelentősebb hazai kutatójának még érdekesebb és nagyobb kör számára ajánlható a másik könyve: Külföldi tankönyvek magyarságképe. Tankönyvkiadó, Bp., 1990. (német nyelvű országok, a volt Osztrák-Magyar Monarchia utódállamai, valamint Lengyelország, és Finnország tankönyveit átvizsgálva koronként ábrázolja a szerző, hogy mit írnak rólunk a külföldi tankönyvek. Kedvcsinálónak “A magyar honfoglalás, államalapítás” c. első fejezetből néhány “gyöngyszem”. Egy NSZK tankönyv szerint 869-ben foglalták el őseink a Magyar Alföldet (23. old.). A román és jugoszláv tankönyv a történelmi Magyarországot a Pannon-medencével azonosítja (31. 42. old.), a román pedig Gyulát teszi meg a magyar hódításnak ellenálló román fejedelemnek, Szent István megerendszere és közigazgatása természetesen a moldvai és havasalföldi mintához igazodik (43. old.). Az már igazság, hogy Boleslav birodalmának határát a lengyel tankönyv térképén is Győr-Eger-Miskolc vonalán a Tiszáig előrehozták (46. old.). A további fejezetek: A “sötét” középkor, A hosszú XVIII. század, A Népek Tavasza, avagy “Európa bolond éve”, A szabadságharc bukásától az első világháborúig, Az első világháború és ami utána következik, Az ellenforradalmi korszak negyedszázada. Előfordul osztrák tankönyvben, hogy Hunyadi Mátyás csak kormányzó (51. old.), egy NSZK tankönyv másik kronológiai pontatlansága, hogy a török már 1525-ben elfoglalta Magyarországot (57. old.), egy másik pedig azt állítja, hogy V. Károly Magyarországot és Csehországot “öröklés útján” megszerezte a Habsburgoknak, sőt egy V. Károly birodalmát bemutató térképen Magyarország is szerepel Erdély nélkül, Északkelet-Magyarország 1526 után pedig török területnek van feltüntetve ugyanott.

Mégis e könyvet ne bosszankodnivaló pontatlanságok, elhallgatások és torzítások gyűjteményeként forgassuk, hanem az elmúlt negyven év dokumentumaként. Egy korszak elmúlhat, de

hű tükörképe, a tankönyvek világa segít a kor legteljesebb megértésében. S talán egyszer ez a kelet-európai térség is eljut oda, ahová németek és franciák már az 1950-es években eljutottak: előbb tankönyveikből, tanításukból, majd az oktatás révén népeik lelkéből irtották ki az egymás iránti gyűlölködést, sérelmeket, előítéleteket. Mindez tankönyvegyeztetéssel, történészek és történelemdidaktikusok kétoldalú tárgyalásával kezdődött!

Kinek ajánlhatjuk a felsorolt könyveket? Pedagógiai kutatóknak, történelemtanároknak, történelem és más társadalomtudományos szakos egyetemi, főiskolai hallgatóknak, a tanítás és a történelem iránt érdeklődő szélesebb közvéleménynek. Talán ismertetésünk végén világossá vált a parafrázisszerű cím, mely három szerző öt hasznos és jó könyvére kívánta ráirányítani a figyelmet. Rendhagyó módon: tanulságos olvasást kívánunk!

KATONA ANDRÁS

Tanárkiválasztás

Szemponatok a pályázatok feldolgozásához

Sajnálom, ha bárki elriadna a kissé rosszcsengésű főcímtől, de nemigen tudtam más szóval tömören megfogalmazni írásom lényegét. Azokról a tapasztalataimról szeretnék beszámolni, amelyeket egy újonnan induló általános iskola leendő tanítóinak, tanárainak felvétele során szereztem.

Az iskola szervezésére létrejött egyesület pályázatot hirdetett. Minden egyes álláshelyre többszörös volt a jelentkezők száma, ezért vált szükségessé a válogatás. Erre a feladatra egy – magunk között – "meghallgatónak" nevezett öttagú bizottság vállalkozott: három nagy tekintélyű tanár, egy száznál több embert irányító műszaki szakember (a humán belterjesség ellenszerként) és pszichológusként én. A kiválasztás a benyújtott pályázatok és a jelentkezőkkel való személyes ismerkedés alapján történt.

Meghallgató bizottságunk egységesen olyan harmonikus, ambíciózus tanító és tanár egyéniségeket keresett, akik együtt majd jó közösséget alkotnak és akik külön-külön szakmájuk mesterei, s diákjaik méltó példaképei, nevelői lehetnek. A legfőbb elvárások a személyiséggel kapcsolatosan voltak, hisz az a nevelés fő eszköze, és semmilyen brilliáns szaktárgyi ismeret nem pótolja az itt jelentkező hiányosságokat. Arkhimédész törvényének parafrázisaként azt mondhatnók: Minden diákok közé került pedagógus annyit ér, amennyi az általa kiváltott emberi fejlődés összege.

Első lépésként áttanulmányoztuk a pályázatokat, észrevételeinkről rövid feljegyzéseket készítettünk, majd a felkészülés után beszélgetésre hívtunk minden pályázót. A személyes ismerkedést követően alakítottuk ki állásfoglalásunkat.

A szabályosan elkészített pályázatok a szakmai múlt, illetve a pedagógiai elképzelések, tervek felvázolását, kézzel írt önéletrajzot és az oklevelek másolatait tartalmazták.

Magam kritikai műelemzésekhez hasonló részletességgel dolgoztam fel valamennyi pályamunkát. Alaposságomnak két tudatos oka volt, (tudattalan bizonyára több is, például mondjuk: saját bizonytalanságom): egyrészt nem akartam csupán az olvasás során szerzett első benyomásaimra hagyatkozni, másrészt a személyes beszélgetéshez gyűjtöttem használható anyagot.

A pályázati dolgozatok elemzésében szerencsélre semmiféle külső tényező nem befolyásolt. Minden pályázó teljesen ismeretlen volt számomra és senki sem sugott jótanácsokat, "bizalmas információkat" a fülembé. Kizárólag a leírtakat vettem figyelembe, amelyeket az alábbi módon tagoltam:

1. Azonosító adatok (név, lakcím)
2. Életkor
3. Végzettség/ek ideje, szakja, a megpályázott állás
4. Jelenlegi munkahely
5. Pedagógiai gyakorlat
6. Pedagógiai elvek
7. Család
8. Élettörténet
9. Személyes önjellemzők
10. Egyéb információk